

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ
(Tefsir Özel Sayısı)

2016/1

yıl: 7 cilt: VII sayı: 13

Kur'ân'da Kadının Kavramsal İfadesi

Mehmet Nurullah AKTAŞ*

Özet

Bu makalenin amacı, cemiyetin yarısını oluşturan kadınlar ile ilgili Kur'ân'da geçen kavramsal ifadeleri çözümlenektir. Çalışmamızda "nisâ", "ümm" ve "bint" gibi kadınlara yönelik isimlendirmelerin kavramsal boyutu işlenmiştir. Yirmi dört lafızdan oluşan bu kavramlar, belli başlıklar altında tasnif edilmiş ve bağlamlarıyla birlikte ele alınmıştır. Kadınları ifade eden lafızların yoğun kullanılması, Kur'ân'ın Arap dilinin bütün inceliklerini ve lafızlardaki mana zenginliğini esas aldığı ortaya koyar.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Mu'cize, Kavram, Kadın, İnsan Hakları.

The Conceptual Phrases of Women in the Qur'an

Abstract

The aim of this article is to analyze conceptual statements in the Qur'an about women who constitute half of the society. In our study, words describing women in conceptual dimension in the Qur'an such as "nisâ", "umm" and "bint" are discussed. Twenty-four conceptual phrases has been classified and discussed under individual sections. Numerous uses of phrases describing women reveal that The Qur'an mainly considers the thoughtful of Arabic language and rich meaning of the words.

Key Words: Qur'an, Miracle, Concept, Women, Human Rights.

* Yrd. Doç. Dr., Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir A. B. D.
m.nurullahaktas@hotmail.com

Giriş

Bu çalışmada Kur'an'da kadının kavramsal ifadesini oluşturan “nisâ”, “ümm” ve “bint” gibi lafızlar, tetkik edilecektir. Kur'an'da zikredilen “mü'minât”, “müslimât” ve “sâlihât” gibi kadınları tavsif eden lafızlar ise, konumuzun sınırlarını aştığından ele almayacaktır. Çalışmamızın gayesi, Kur'an'da kadının kavramsal ifade edilmiş şeklini irdelemek; eşitlik ve özgürlük bağlamında İslâm'ın kadına bakışı ile ilgili yapılan eleştirilere kavramsal zaviyeden dikkat çekmektir.

M. 610'da nâzil olmaya başlayan Kur'an, toplumun önemli bir kesimini oluşturan ve insanî değerlerden mahrum bırakılan kadınlara ayrı bir sayfa açmış ve bunu Hz. Peygamber'in uygulamalarıyla ortaya koymuştur. Sahabenin izlenimleri, Cahiliyye toplumundaki kadının konumunu ve İslâm'ın kadına bakışını açıkça göstermektedir: “Biz câhiliyye devrinde kadınlara hiçbir değer vermezdik. Ne zaman ki İslam geldi ve Allah, kadına da yer verdi, o zaman onların bizim üzerimizde hakları olduğunu kabul ettik.”¹ Müslim'de geçen bir rivâyette ise, vaz' edilen hükümlerle birlikte kadının sosyal hayattaki değeri şöyle ifade edilmiştir: “Allah'a yemin olsun ki, Allah kadınlarla ilgili indireceği hükümleri indirinceye ve onlara verilmesi gereken miras payını verinceye dek cahiliyye toplumunda, kadını kayda değer hiçbir şey saymıyorduk.”²

Kur'an-ı Kerim'de, Hz. Havva'nın şahsında kadın cinsini mahkûm eden herhangi bir husus söz konusu olmadığı gibi kadın, erkek gibi bağımsız bir şahsiyete sahiptir.³ Benzer şekilde Kur'an, amel-i sâlih işleyen mü'min erkek veya kadınlara vâdedilen mükâfâtı zikrederken herhangi bir ayırıma gitmemiştir: “Erkek veya kadın, kim mü'min olarak iyi iş işlerse, elbette ona hoş bir hayat yaşatacağız ve

1 Buhârî, *Libâs*, 31.

2 Müslim, *Talak*, 5.

3 M. Sait Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, (Konya: Kitap Dünyası, 11. Baskı, 2013), s. 281.

onların mükâfatlarını yapmakta olduklarının en güzeli ile vereceğiz.”⁴ Aynı şekilde Kur'ân-ı Kerim, bazen de Müslüman erkeklerle Müslüman kadınların birçok vasfını karşılaştırmalı zikretmiş ve detaylandırmıştır: “Şüphesiz müslüman erkeklerle müslüman kadınlar, mü'min erkeklerle mü'min kadınlar, itaatkâr erkeklerle itaatkâr kadınlar, doğru erkeklerle doğru kadınlar, sabreden erkeklerle sabreden kadınlar, Allah'a derinden saygı duyan erkekler, Allah'a derinden saygı duyan kadınlar, sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkeklerle oruç tutan kadınlar, namuslarını koruyan erkeklerle namuslarını koruyan kadınlar, Allah'ı çokça anan erkeklerle çokça anan kadınlar var ya, işte onlar için Allah bağışlanma ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.”⁵

Kur'ân'da kadınlara hitap edilirken tercih edilen üslûba dikkatlice bakıldığında, Kur'ân'ın kadına yönelik nezâketli ve hassas üslûbunu yansıttığı fark edilecektir. Meselâ Hz. Meryem'e hitaben şöyle buyurulmuştur:

وَأُذِ قَالَتِ الْمَلِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ
وَاسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ

“Hani melekler, “Ey Meryem! Allah, seni seçti. Seni tertemiz yaptı ve seni dünya kadınlarına üstün kıldı. “Ey Meryem! Rabbine divan dur. Secde et ve (O'nun huzurunda) rükû edenlerle beraber rükû et” demişlerdi.”⁶ Bu âyetlerde kullanılan nezâket ve üslûbu, Hz. Meryem'in iffetine ve babasız bir çocuğu dünyaya getiren bir anenin taşıdığı ağır sorumluluğu hafifletmek için meleklerin gösterdiği hassasiyete bağlamak mümkündür.

Kur'ân sûrelerine verilen isimlerden bir kısmı, kadınları ifade eden lafızlardan veya onları tavsif eden kelimelerden oluşmuştur: Meselâ Kur'ân-ı Kerim'in yüz on dört sûresinden birisi olan, miras, mehir, nikâh ve talak gibi aile müessesine müteallik önemli mevzuları ele alan Nisâ Sûresi, “kadınlar” anlamına gelir. Benzer şekilde Kur'ândaki sûrelerden birisine isim olan ve iffetli kadının şahsiyetine hasredilerek kadınları övücü ifadeler içeren Meryem Sûresi, aynı zamanda bir kadın adıdır. Yine Havle bint Sa'lebe adındaki sahâbi kadının sorununu gündemine alan ve “mücadele eden kadın” anlamını ifade eden Mücâdile⁷ sûresini de bu çerçevede zikredebiliriz.

Kadınlara ilgili meselelerin ele alındığı sûreleri Bakara, Ahzâb, Nisâ, Talâk, Nûr, Mücâdele ve Tahrîm şeklinde nüzul sırasına göre⁸ sıralamak mümkünse de kadınları ifade eden kavramlar, Kur'ân'ın farklı sûrelerinde yer almıştır. Kadınlar-

4 Nahl 16/97.

5 Ahzâb 33/35.

6 Âl-i İmrân 3/42-43.

7 “المُجَادِلَةُ / Mücâdile” ismindeki “dâl” harfi, fetha (mücâdele) ve kesre (mücâdile) ile okunabilir. Lâkin “mücadele eden kadın” manasında kesre ile okunması daha yaygındır.[Şihâbüddin Âlûsî, *Rûhu'l-Me'âni*, (Beyrût: Dâru İhyâi't-turâsî'l-Ârabî, trs), XXII, s. 2)].

8 İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, (Ankara: 1993), s. 87.

la ilgili âyetlerin alışveriş ve diğer muamelât gibi ahkâm âyetlerinden daha fazla olması,⁹ Kur'ân'da kadınlarla ilgili isimlendirmelerin nitelik ve nicelik açısından boyutuna da ışık tutmaktadır.

Diğer taraftan Kur'ân-ı Kerim'in kadın-erkek ayırımına gitmeksizin yeni bir "ümme" inşa etme hedefi¹⁰ de bulunmaktadır. Bu ümmetin önemli bir kesimini oluşturan kadınlarla ilgili mevzular ele alınırken ve toplumsal meselelerde sorun yaşanan alanlarda çözüm üretilirken kadınları ifade eden lafızlar da buna bağlı olarak yoğun bir şekilde kullanılmıştır.

Yukarıda verilen genel bilgilerden sonra Kur'ân'da kadınları kavramsal açıdan ifade eden lafızlar, beş ana başlık altında ele alınacak ardından hangi bağlamda zikredildikleri detaylandırılacaktır:

1. Genel Kavramlar

1.1 امرأة / İmrae

İmrae kelimesinin cem'i, *nisvet*, *nusvet*, *nisâ*, *nisvân*, *nusvân* şeklinde başka bir lafız ile gelir, *إمرأت*¹¹ şeklinde ile gelmez.¹² Müennes bir lafız olan *imrae*, *mer'et* şeklinde gelir. Müzekker hâli, *mer'* lafzıdır.¹³ *İmrae* lafzı, Kur'ân'ı Kerim'de yirmi beş defa zikredilmiştir.¹⁴

Kur'ân'da *imrae* lafzı, doğuracağı bebeği adayan İmrân'ın hanımından bahsedilirken şu şekilde zikredilmiştir:

إِذْ قَالَتِ امْرَأَةٌ عَمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَدَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا

"İmrân'ın karısı şöyle demişti: "Rabbim! Karnımdakini azatlı bir kul olarak sırf sana adadım."¹⁵

Miras ile ilgili âyetlerde ise *imrae* kelimesi şu şekilde gelir:

وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوِ امْرَأَةً وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا الشُّدُسُ

"Eğer bir erkek veya kadının, ana babası ve çocukları bulunmadığı halde (kelâle) malı mirasçılara kalırsa ve bir erkek yahut bir kız kardeşi varsa, her birine altıda bir düşer."¹⁶

Şahitlik konusuyla ilgili gelen âyetlerde de "imrae" lafzının tesniyye şeklinde geldiği görülmektedir:

9 Abdulkerim Zeydan, *el-Mufasssal fî Ahkâmi'l-Mer'a ve Beyti'l-Müslim*, (Beyrut: Muesesetu'r-Risâle, 3. Baskı, 1420/2000), I, 6.

10 Âl-i İmrân 3/104.

11 İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, "n.s.a." maddesi; Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil 'Âyi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâr İbn Hazm ve Dâru'l-'A'lâm, 1423/2002), I, 607.

12 Taberi, *Câmi'u'l-Beyân*, I, 607.

13 Rağib İsfahânî, *el-Müfredât fî Ğaribi'l-Kur'ân*, thk: Muhammed Seyyid Kilâni, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife), s. 466.

14 Muhammed Fuad Abdülbaki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1411/1991), 2. Baskı, , "imrae" maddesi.

15 Âl-i İmrân 3/35.

16 Nisâ 4/12.

وَأَسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رَجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّن تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى

“Erkeklerinizden iki de şahit bulundurun. Eğer iki erkek bulunamazsa rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkek ile -biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki kadın (olsun).”¹⁷

İmrae lafzı, eşler arasındaki geçimsizlik manasına gelen “nüşûz” meselesi çerçevesinde şöyle gelmiştir:

وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصِلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا

“Eğer bir kadın kocasının, kendisine kötü davranmasından yahut yüz çevirmesinden endişe ederse, uzlaşarak aralarını düzeltmelerinde ikisine de bir günah yoktur.”¹⁸

Hız. İbrahim ile Hz. Zekeriyâ'nın eşleri de bu lafızla anlatılmıştır:

وَامْرَأَتُهُ قَائِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَلَبَسَ رَتَاها بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ

“O esnada hanımı ayakta idi ve (bu sözleri duyunca) güldü. Ona da İshak'ı, İshak'ın ardından da Ya'kub'u müjdeledik.”¹⁹

قَالَ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِي الْكِبَرُ وَامْرَأَتِي عَاقِرٌ

“Zekeriyâ: Rabbim! dedi, bana ihtiyarlık gelip çattığına, üstelik karım da kısır olduğuna göre benim nasıl oğlum olabilir?”²⁰

İmrae lafzı, Kur'ân'da evli kadınlar için kullanıldığı gibi evlenmemiş olanlar için de zikredilmiştir. Meselâ Hz. Mûsâ kıssasında Hz. Şuayb'in kızlarından bahsedilirken şöyle ifade edilmiştir:

وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِّنَ النَّاسِ يَسْتَأْذِنُونَ وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمْ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ

“Musa, Medyen suyuna varınca, orada (hayvanlarını) sulayan birçok insan buldu. Onların gerisinde de, (hayvanlarını) engelleyen iki kadın gördü.”²¹

Benzer şekilde Ebu Leheb'in karısı,²² Mısır Azizi'nin hanımı²³ ile Sebe' melikesinden²⁴ bahsedilirken *imrae* lafzı kullanılmıştır.

Yukarıda verdiğimiz örnekler, Kur'ân-ı Kerim'de *imrea* lafzının bir kısım Peygamber kıssaları bağlamında kullanıldığını; nikâh, boşama ve miras gibi aile hukukunu ilgilendiren önemli mevzular çerçevesinde zikredildiğini göstermektedir. Yine bu lafzın Kur'ân'da kadının mü'min veya müşrik gibi dinî kimliğine vurgu yapan ifadeler yerine genel manada kullanıldığı fark edilecektir.

17 Bakara 2/282.

18 Nisâ 4/128.

19 Hûd 11/71. Ayrıca bkz. Zâriyât 51/29.

20 Âl-i İmrân 3/40. Ayrıca bkz. Meryem 19/5 ve 8. ayetler.

21 Kasas 28/23.

22 Leheb 111/4.

23 Yûsuf 12/21. Ayrıca aynı sûrenin 30 ve 51. âyetlerine de bakılabilir.

24 Neml 27/23.

1.2 زوج / Zevc

Zevc kelimesi, ezdâd / أزداد (iki zıt manaya delâlet eden)²⁵ lafızlarından birisi olup²⁶ Kur'ân'da seksen bir yerde geçmektedir.²⁷ Kur'ân-ı Kerîm'de *zevc* lafzı, daima müzekker gelmiş, زوجة / *zevce* şeklindeki müennes hâli zikredilmemiştir.

"*Zevc*" lafzının cem'i, "*ezvâc*" şeklinde gelir. "Canlılardan erkek ve dışının her birisi", "eş veya zıt olarak başkası ile birlikte anılan", "çeşit" manalarına gelir.²⁸ Herevî (ö. 401/1011), *ezvâc* kavramının "benzer, sınıf, çeşit" anlamına geldiğini²⁹ ifade ederken *el-Vucûh ve'n-Nezâir*'in müellifi Dâmiğânî (ö. 478/1085) ise, "eş, sınıf/çift ve yakın dost" şeklinde üç manaya geldiğini zikretmiştir.³⁰

Zevc lafzı, Kur'ân-ı Kerîm'de "her şeyin çift yaratılması",³¹ "bitkilerin değişik sınıf ve çeşitte olması",³² "insanlardan bir grup"³³ ve "eş"³⁴ manalarında kullanılmıştır.

Zevc lafzı, mirâsla ilgili gelen "وَكَأَنَّ لَهُنَّ وَلَدٌ" "Eğer çocukları yoksa, karılarımızın geriye bıraktıklarının yarısı sizindir." âyetinde "çocuğu olmayan kadın" manasında zikredilmiştir.³⁵

"*Zevc*" kavramı, kazif cezası,³⁶ kocası öldükten sonra iddetli kadın,³⁷ iffetini koruyan mü'min kadın,³⁸ kadına verilen mehrin boşanma sonrası geri alınması³⁹ ve sihir öğreten meleklerin karı-kocayı birbirinden ayırması⁴⁰ meseleleri beyan edilirken kullanılmıştır. Benzer şekilde Hz. Zeyd ile hanımı arasındaki geçimsizliği yatıştırmak üzere Hz. Peygamber'in tavsiyeleri ve Allah'ın bu konudaki hükmü beyan edilirken doğrudan Hz. Zeynep için kullanılmıştır.⁴¹

Aişe Abdurrahmân, Kur'ân'da evli çiftlerden birisinin kısır olması veya bunların çocuklarının olmaması halinde "*zevc*" yerine "*imrae*" lafzının kullanıldığını⁴² ifade etmiştir. Bu görüşüne delil olarak da aşağıdaki âyetleri zikretmiştir:

25 Fadime Kavak, Arap Dilinde Ezdâd Olgusu, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: XXI, (2012/2), s. 121.

26 İbrâhîm Mustafa, v.dğr., *el-Mu'cemu'l-Vasît*, (Kahire: Mektebetu's-Şurûki'd-Devliyye, 4. Tab, 1425/ 2004), s. 536.

27 Abdulbaki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres*, "*zevc*" maddesi.

28 İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 216.

29 Ahmed b. Muhammed el-Herevî, *el-Ğaribeynfi'l-Kur'ân ve'l-Hadis*, thk: Ahmed Ferid el-Mezîdî, (Riyâd: Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, 1419/1999), III, 835-836.

30 Huseyn b. Muhammed ed-Dâmağânî, *el-Vucûh ve'n-Nazâirli Elfâzi'l-Kur'âni'l-'Aziz*, thk: Arabî Abdulhamîd 'Alî, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye trs), s. 250.

31 Ra'd 13/3; Mü'minûn 23/27; Zâriyyât 51/49; Necm 53/45; Rahmân 55/52; Kıyâme 75/39.

32 Hac 22/5; Şu'arâ 26/7; Lokmân 31/10; Kâf 50/7.

33 Hicr 15/88.

34 Bakara 2/35, 102, 230, 234, 240; Nisâ 4/1; Arâf 7/19, 189; Tevbe 9/24; Ra'd 13/38; Tâhâ 20/117; Enbiyâ 21/90; Ahzâb 33/6, 37, 52, 53, 59; Zümer 39/6; Mucâdele 58/1.52; Tahrim 66/5, 3.

35 Nisâ 4/12.

36 Nûr 24/6.

37 Bakara 2/234.

38 Me'âric 70/30.

39 Nisâ 4/20. Ayrıca bkz. Mumtehine 60/11.

40 Bakara 2/ 102. Ayrıca bkz. Rûm 30/21.

41 Ahzâb 33/37.

42 Aişe Abdurrahmân, *el-İcâzu'l-Beyânî li'l-Kur'ân*, (Kahire: Dâru'l-Meârif, trs), s. 213.

قَالَ رَبِّ أَنْتَى بَكُونُ لى غَلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنى الْكِبَرَ وَأَمْرَاتى عَاقِرٌ

“Zekeriya, “Ey Rabbim! Bana ihtiyarlık gelip çatmış iken ve karım da kısır iken benim nasıl çocuğum olabilir?” dedi.”⁴³

وَكَانَتْ أَمْرَاتى عَاقِرًا “Karım ise kısırdır.”⁴⁴

Yukarıdaki âyetlerde *imrae* kavramı, çocuğu olmayan kısır kadın için kullanılmıştır. Kısır olarak bilinen kadına çocuk bahşedilince sözkonusu kadın için *imrae* lafzı yerine *zevc* kelimesi kullanılmıştır:

فَأَسْتَجَبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيى وَأَصْلَحْنَا لَهُ رُؤْهُ

“Biz de onun duasını kabul ettik ve kendisine Yahya’yı başışladık. Eşini de kendisi için, (doğurmaya) elverişli kıldık.”⁴⁵

Kur’an’da zikredilen *zevc* lafzı, yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere, erkek ve kadınlar için ortak kullanılan ifadelerden birisidir. Sık kullanılan bu sözcük, toplumsal düzen ve hukuk alanını ilgilendiren meseleler başta olmak üzere farklı bağlamlarda kullanılmıştır.

1.3 النساء/ Nisâ

Nisâ lafzı, buluş çağına ermiş kadınlar için kullanılır. *Nisâ* kelimesinin müfredi, “*nisve*” olup kendi lafzından müfredi gelmez.⁴⁶ “*Nisâ*”, “*nisvân*” ve “*nisvet*”, “*mer’et*” lafzının cemidir. Nitekim *mer’* lafzının cem’i de, *kavm* şeklinde gelir. Bunlar kendi lafzından cem’ sigası gelmeyen kelime grubu olarak görülür.⁴⁷

Nisâ lafzı, Kur’an-ı Kerim’de bekâr veya dul bütün kadınlar için kullanılmıştır:

وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَفْسُطُوا فِى الْيَتَامَى فَاذْكُرُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِّنَ النِّسَاءِ مَتَّى وَتِلَاكَ وَرَبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدُوا فَوَاجِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ أَدْنَى أَلَّا تَعْدُوا

“Eğer (kendileriyle evlendiğiniz takdirde) yetimlerin haklarına riayet edemekten korkarsanız beğendiğiniz (veya size helâl olan) kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın. Haksızlık yapmaktan korkarsanız bir tane alın yahut da sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin.”⁴⁸

Benzer şekilde *nisâ* kavramı, miras konusu ele alınırken de geçmiştir:

يُوصِيكُمُ اللّهُ فِى أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَى فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ ائْتِنَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ

“Allah size, çocuklarınız hakkında, erkeğe, kadının payının iki misli (miras vermenizi) emreder. (Çocuklar) ikiden fazla kadın iseler, ölünün bıraktığının üçte ikisi onlarıdır.”⁴⁹

43 Âl-i İmrân 3/40.

44 Meryem 19/5.

45 Enbiyâ 21/90.

46 Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’an*, (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1995), (I-XI), V/15.

47 İsfehâni, *el-Müfredât*, s. 492.

48 Nisâ 3/3.

49 Nisâ 3/11.

Nisâ kavramı, Firavun'un İsrailoğullarına reva gördüğü ezalar anlatılırken *وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ* "(Fenalık için) kızlarımızı hayatta bırakıyorlardı."⁵⁰ şeklinde Kur'anda geçtiği gibi dünya zineti ve imtihanına yapılan vurgu çerçevesinde de zikredilmiştir:

زَيْنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ

"Nefsanî arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara karşı düşkünlük insanlara çekiçi kılındı."⁵¹

Hayızlı kadınlarla ilgili sorulan soruya cevap verilirken *imre'a* ve *zevc* gibi lafızlar yerine *nisâ* kavramı tercih edilmiştir:

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَدَىٰ فَأَعْتَرِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ "Sana kadınların ay halini sorarlar. De ki: O, bir rahatsızlıktır. Bu sebeple ay halinde olan kadınlardan uzak durun."⁵²

İddet müddetini bekleyen kadınların evliliği ile ilgili hükümler aktarılırken *nisâ* kelimesi kullanılmıştır:

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُم بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْتَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ "(İddet beklemekte olan) kadınlarla evlenme hususundaki düşüncelerinizi üstü kapalı biçimde anlatmanızda veya onu içinizde gizli tutmanızda size günah yoktur."⁵³

Örtünmenin hükmü bildirilirken, *وَنِسَاءَ الْمُؤْمِنِينَ / mü'minlerin hanımları*⁵⁴ şeklindeki izafette *nisâ* kavramı kullanılmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de *imrae* lafzının ism-i cem'i olan *nisve* sıgası da kullanılmıştır. Meselâ Hz. Yusûf kıssasında şehirdeki kadınlardan bahsedilirken *nisve* lafzı geçmiştir:

وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَةٌ الْعَزِيزَةُ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَن نَّفْسِهِ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا

"Şehirdeki bazı kadınlar dediler ki: Azizın karısı, delikanlısının nefsinden murat olmak istiyormuş; Yusuf'un sevdası onun kalbine işlemiş!"⁵⁵

Yukarıdaki bilgilerden hareketle *nisâ* lafzı ile ilgili olarak şu hususu belirtmek mümkündür: Kadınları ifade etmede yaygın kullanılan kelimelerden birisi olan *nisâ* lafzı, miras, örtünme, hayız ve iddet gibi kadın eksenli meseleler bağlamında zikredilmiştir.

1.4. الأُنثَى / 'Unsâ

Kadın cinsini ifade eden الأُنثَى / 'unsâ lafzı, erkek cinsi anlamındaki الذَكَر / zeker kelimesinin zıddıdır.⁵⁶

50 Bakara 2/49.

51 Âl-i İmrân 3/14.

52 Bakara 2/222.

53 Bakara 2/235.

54 Ahzâb 33/59.

55 Yûsuf 12/30.

56 İsfahâni, *el-Müfredât*, s. 27.

Kur'ân'da 'unsâ kavramı, ana karnındaki cenin,⁵⁷ yeni doğan bebek⁵⁸ ve kadın⁵⁹ için kullanılmıştır. Diğer taraftan 'unsâ lafzı, "ilâh/put"⁶⁰ ve "kurban edilecek dışı hayvan"⁶¹ manasında zikredilmiştir. Benzer şekilde bu kavram Kur'ân'da, miras,⁶² Allah'ın dilediği kimselere erkek veya kız çocuğu bahşetmesi⁶³ ve müşriklerin melekleri Allah'a nispet etmeleri⁶⁴ bağlamında geçmiştir.

Miras ile ilgili hükümlerin ele alındığı âyetlerde 'unsâ lafzının, kadınları ifade eden diğer kavramlara tercih edilmesi kelimenin kapsam alanını bildirmesi açısından önemlidir. Zira yetişkin kadına mirastan pay düştüğü gibi küçük çocuğa hatta ana karnındaki cenine de pay düştüğünden genel bir lafız olan 'unsâ kavramı kullanılmıştır. Bu da Kur'ân'ın edebî icâzını yansıttığı, lafızların rastgele değil lafızmana ilişkisi dikkate alınarak seçildiği fark edilecektir.

1.5 اهل / Ehl

"Ehl" kelimesi, Kur'ân-ı Kerîm'de 127 defa geçmiştir.⁶⁵ Bu lafız, "ehl-i Kitap", "ehl-i karye", "ehl-i beyt", "ehl-i nâr" "ehl-i takvâ" şeklinde muzaf olarak da zikredilmiştir. "Ehl-i İslâm" terkibi de "İslam sayesinde Müslümanları bir arada tutan" anlamına gelir.⁶⁶

Ehl kavramı, Kur'ân-ı Kerîm'de "emanetin erbabına tevdi edilmesi",⁶⁷ "aile fertleri"⁶⁸ ve "eş/hanım"⁶⁹ anlamında kullanılmıştır. Peygamberlere "inanınlar" manasına da geldiği görülmektedir.⁷⁰

Yine Kur'ân, eşler arasındaki geçimsizliği çözmek üzere iki tarafın akrabalarından oluşacak heyetleri ifade ederken de ehl kavramını kullanmıştır.⁷¹

Ehl sözcüğü benzer şekilde aşağıdaki âyette de kadın manasında geçmiştir:

قَالَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلَّا أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

"Kadın dedi ki: Senin ailene kötülük etmek isteyeninin cezası, zindana atılmaktan veya elem verici bir işkenceden başka ne olabilir!"⁷² Taberî'nin, bu âyette geçen ehl

57 Râd 13/8.

58 Âl-i İmrân 3/36; Nahl 16/58.

59 Âl-i İmrân 3/36, 195; Nahl 16/97.

60 Nisâ 4/117 Bkz. إِنَّ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا إِنَانَا وَإِنْ يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَانًا مَرِيدًا.

61 En'âm 6/143.

62 Nisâ 4/11.

63 Şûrâ 42/49.

64 İsrâ 17/40; Sâffât 37/150; Zuhruf 43/19.

65 Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-Mufehres*, s. 95.

66 İsfehâni, *el-Müfredât*, s. 29.

67 Nisâ 4/58.

68 Mâide, 5/89; Tahrîm 66/6.

69 Yûsuf 12/26; Tâhâ 20/10; Neml 27/7; Kasas 28/29.

70 Enbiyâ 21/76; Şu'arâ 26/ 169, 170; Sâffât 37/76, 134.

71 Nisâ 4/35.

72 Yûsuf 12/25.

lafzını, *imrae* kelimesi ile tefsir etmiş olması⁷³ da bu kelimeyi kadın isimlerinden birisi olarak değerlendirmemizde rol oynamıştır.

İsfehânî'nin “أهل الرجل/ erkeğin ehli” ifadesinin, “امرأته/ erkeğin hanımı”⁷⁴ manasına geldiğini ifade etmiş olması, Taberî'nin yukarıdaki âyete verdiği mana ile uyumluluk arz etmektedir.

Buna göre “ehl” lafzı, Kur'ân'da farklı manalarda kullanılmışsa da “eş” manasında özellikle aile içi sorunların çözümü bağlamında zikredilmiştir. Tefsir kitaplarında da bu kelimenin *imrae* manasına geldiği ifade edilmiştir.

1.6 صاحبة / Sâhibe

Sâhibe lafzı, Kur'ân-ı Kerim'de dört defa geçmektedir. İki yerde Allah'a eş ve çocuk nispet eden düşünceyi çürütme çerçevesinde zikredilmiştir. Meselâ, En'âm sûresinde şöyle buyurulmuştur:

أَلَمْ يَكُون لَّهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُن لَّهُ صَاحِبَةً “O'nun eşi olmadığı halde nasıl çocuğu olabilir!”⁷⁵

Bu âyette geçen *sâhibe* kelimesi, Allah'a evlat nispet etmek isteyenlere cevap verirken ve Allah'ın kendisine “eş” bile edinmediği hususu vurgulanırken kullanılmıştır.

Sâhibe kavramının kullanıldığı diğer iki âyet ise, insanların yakın akrabalarından hatta eşinden kaçmaya çalıştığı kıyamet gününü tasvir eden âyetlerdir.⁷⁶

Yukarıda zikredilen dört yerde de *sâhibe* sözcüğü, “eş” manasında kullanılmıştır. Bu kelimenin ilgili mevzular çerçevesinde zikredilmesi de seçilen lafızların konu ile bütünlüğünü ortaya koymasından dolayı dikkat çekicidir.

1.7 اِبْكَار / Ebkâr

Ebkâr lafzı, “bikr” kelimesinin cem'i olup kadınlar için kullanıldığında “erkeğin yaklaşmadığı kadın” manasına gelir.⁷⁷

“Ebkâr” kavramı, Kur'ân'da iki defa gelmiştir. Bunlardan biri şu âyettir:

إِنَّا أَنْشَأْنَاهُنَّ إِنْسَاءً فَجَعَلْنَاهُنَّ أَبْكَارًا عُرْبًا أَتْرَابًا لِأَصْحَابِ الْيَمِينِ

“Biz onları (hurileri) yepyeni bir yaratılıştta yarattık. Onları ahiret mutluluğuna erenler için, hep bir yaşta eşlerini çok seven gösterişli bakireler yaptık.”⁷⁸

“Ebkâr” lafzının kullanıldığı diğer âyet ise şudur:

عَسَىٰ رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَكُنَّ أَنْ يُبَدِّلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكُنَّ مُسْلِمَاتٍ مُّؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَائِبَاتٍ عَابِدَاتٍ سَائِحَاتٍ
تَتَّبِعْنَ وَأَبْكَارًا

73 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VII, 12/241.

74 İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 29.

75 En'âm 6/101. Ayrıca bkz Cin 72/3.

76 Me'âric 70/12; 'Abese 80/36.

77 İbn Manzûr, “b.k.r” maddesi, *Lisânu'l-Arab*, III, s.334.

78 Vâkı'a 56/35-38.

“Eğer o sizi boşarsa, Rabbi ona, sizden daha hayırlı, müslüman, inanan, sebatla itaat eden, tövbe eden, ibadet eden, oruç tutan, dul ve bakire eşler verebilir.”⁷⁹

Yukarıdaki iki âyette “ebkâr” kelimesi, övgüyü hak eden ve onurlandırılan kadın manasında kullanılmıştır. *Ebkâr* lafzının geçtiği ilk âyette cennetteki kadınların vasıfları anlatılmış diğer âyette ise Hz. Peygamber ile evlenebilecek kadınların özellikleri serdedilmiştir. Her iki âyette *ebkâr* kelimesinin nekre olarak zikredilmesi, cümleye kattığı anlam açısından önemlidir.

2. Birinci Derece Akrabalarla İlgili Kavramlar

Kadınlara yönelik isimlendirmelerin ikinci grubu, birinci derece akrabaları ifade eden lafızlardır. Bunları da şu şekilde ele almak mümkündür:

2.1 أم / Ümm

Ümm lafzı, Kur’ânda otuzbeş defa geçmekte olup farklı manalarda kullanılmıştır. Geçtiği yerleri şu şekilde aktarmak mümkündür:

a. *Ümmü’l-Kitâb*:⁸⁰ Bütün ilimlerin kendisine nispet edilmesi ve ondan tevellüd etmesi yönüyle “Levh-i mahfuz” manasına gelir.⁸¹ Kitabın baş kısmını ifade etmesi itibariyle de Fâtiha sûresine “*Ümmü’l-Kitâb*” adı verilmiştir.⁸² Herevî, *مِنْهُ أَيْتٌ* *Ümmü’l-Kitâb*” kavramının “kitabın çoğu kısmı” anlamına geldiğini belirtmiştir.⁸³

b. *Ümmü’l-Kurâ*:⁸⁴ “Şehirlerin anası” manasına gelmekte olup Mekke şehri ni⁸⁵ ifade eder.

c. *Ümm* lafzı Kur’ân-ı Kerîm’de “varılacak mekân”⁸⁶ anlamında da kullanılmıştır:

وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَ تَأْرَ حَافِيَةٌ

“Ameli yeğni olana gelince, işte onun anası (yeri, yurdu) Hâviye’ dir. Nedir o (Hâviye) bilir misin? Kızgın ateş!”⁸⁷

Ümm lafzı, Kur’ânda Hz. Meryem⁸⁸ ile Hz. Mûsâ’nın annesinden bahsedilirken⁸⁹ kullanılmıştır. Benzer şekilde ana-babaya ihşanda bulunmanın gerekliliği,⁹⁰

79 Tahrîm 66/5.

80 Ra’d 13/39; Zuhuruf 43/4.

81 İsfehâni, *el-Müfredât*, s. 22.

82 İsfehâni, *el-Müfredât*, s. 23.

83 Harevî, *el-Garîbeyn*, I, 105.

84 En’âm 6/92; Şûrâ 26/7.

85 Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, V, 7/338.

86 İsfehâni, *el-Müfredât*, s. 23.

87 Kâri’â, 101/8-9.

88 Meryem 19/28; Mâide 5/17, 75; Mü’minûn 23/50; Nah 16/78; Zümer 39/6; Necm 53/32.

89 Kasas 28/7, 10, 13; Tâhâ 20/38, 40.

90 Lokman 31/14.

mağşerde kişinin kendi derdine düşüp annesinden de kaçacağı⁹¹ ve mirâstan alacağı pay⁹² meseleleri anlatılırken zikredilmiştir.

وَأُمَّهَاتِكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ / Sizi emziren anneleriniz ile “kayın valide” anlamına gelen وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ / eşlerinizin anneleri terkipleri, Kur'an-ı Kerim'de birer defa⁹³ kendileriyle evlenilmesi haram olan kadınlar aktarılırken geçmiştir.

Ümm lafzının cem' olan ümmühât kelimesi de Kur'ân'da onbir defa zikredilmiştir. Hz. Peygamber'in eşlerinin mü'minlerin anneleri olarak ifade edilmesi,⁹⁴ zihâr⁹⁵ ve evlilik⁹⁶ gibi ahvâl-i şahsiye meseleleri çerçevesinde geçmiştir.

2.2 والدة / Vâlide

Vâlid kelimesi, اب/ baba; vâlide ise ام/ anne manasına gelir. Her iki kavram için vâlideyn lafzı kullanılmıştır.⁹⁷ Vâlide lafzı Kur'ân'da üç defa zikredilmiş, cem' hali olan vâlidât ise bir defa geçmiştir. Vâlideyn /vâlidân lafzı da, yirmi defa kullanılmıştır.

Vâlide kelimesi, Hz. İsa'ya bahşedilen nimetler⁹⁸ ile çocuklarına süt veren anneler⁹⁹ çerçevesinde zikredilmiştir. Meselâ bir âyette şöyle gelir:

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ادْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ

“O gün Allah, şöyle diyecek: “Ey Meryem oğlu İsa! Senin üzerindeki ve annen üzerindeki nimetimi düşün.”¹⁰⁰

Vâlideyn lafzı ise, miras,¹⁰¹ infak¹⁰² ve en yakın akraba da olsa adaletten ayrılmama¹⁰³ konuları bağlamında gelmiştir.

Vâlideyn kelimesi, Allah'a kulluktan sonra ana-babaya saygının emredildiği ondört yerde zikredilmiştir.

وَأِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا...

“Vaktiyle biz, İsrailoğullarından: Yalnızca Allah'a kulluk edeceksiniz, ana-babaya iyilik edeceksiniz diye söz almıştık.”¹⁰⁴

91 Abese, 80/34-36.

92 Nisâ 4/11.

93 Nisâ 4/23.

94 Ahzâb 33/6.

95 Ahzâb 33/4.

96 Nisâ 4/23.

97 İsfehâni, *el-Müfredât*, s. 532.

98 Mâide 5/110; Meryem 19/32.

99 Bakara 2/233.

100 Mâide 5/110.

101 Nisâ 4/7, 33.

102 Bakara 2/215.

103 Nisâ 4/135.

104 Bakara 2/83. Ayrıca bkz. Nisâ 4/36; Enâm 6/151; İbrâhîm 14/41; Neml 27/19; İsrâ 17/23; Meryem 19/14; Ankebût 29/8; Lokmân 31/14; Ahkâf 46/15, 17; Nüh 71/28.

Vâlidât kelimesi ise, çocuklarına süt veren¹⁰⁵ annelerin hukukî sorumlulukları çerçevesinde geçmiştir.

Yukarıda geçen bilgilerden anlaşıldığı üzere *vâlideyn* sözcüğü, hem anne hem de baba için kullanılan müşterek bir lafızdır. *Ebeveyn* lafzı gibi tağlib babından zikredilen bir kelimedir. Ana-babaya saygının vurgulandığı meseleler başta olmak üzere miras, sütkardeşliği gibi mevzular çerçevesinde zikredilmiştir.

2.3 أبوين / Ebeveyn

Ebeveyn kelimesi, Arapçada “anne-baba”, “baba-amca” ve “baba-dede” için kullanılmıştır.¹⁰⁶

Ebeveyn lafzı, Kur'ân'da “anne-baba” manasında tağlib¹⁰⁷ babından gelmiştir.¹⁰⁸ Kur'ânî üslup gereği bu tağlib sanatı, *بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ/ doğu-batı arasındaki mesafe*¹⁰⁹ gibi ifadelerle başka âyetlerde de kullanılmıştır. *Ebeveyn* ismi, Kur'ân'da daima zamire muzaf olarak gelmiştir.

Ebeveyn kelimesi, Yûsuf kıssasında Hz. Yûsuf'un ailesiyle buluşması aktarılan gelmiştir:

وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا

“Ana ve babasını tahtının üstüne çıkartıp oturttu ve hepsi onun için (ona kavuştuğuları için) secdeye kapandılar.”¹¹⁰

Yine miras ile ilgili hükümler ele alınırken de zikredilmiştir:

وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا الشُّدُّسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَكَدَّ

“Eğer çocuğu yok da ana-babası ona vâris olmuş ise, anasına üçte bir (düşer).”¹¹¹

Bu kavram, şeytanî desiselere karşı Âdem ve Havva'nın başına gelenlerden ders çıkarılması gerektiğinden bahsedilirken de gelmiştir.

يَا بَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُم مِّنَ الْجَنَّةِ

“Ey Âdemoğulları! Şeytan, ana-babanızı, cennetten çıkardığı gibi sizi de aldatmasın.”¹¹²

Buna göre, *ebeveyn* kelimesi, miras meselesinin yanında Hz. Yûsuf'un ailesi ile buluşması ve Hz. Âdem ile Havva'nın kıssası bağlamında zikredilmiştir.

105 Bakara 2/233.

106 İsfehâni, *el-Müfredât*, s. 7.

107 Tağlib: İki manadan birisini diğerine tercih etmek ve bunu ikisi için kullanmaktır. [Ali b. Muhammed Curcâni, *et-Ta'rifât*, (Beyrût: Dâru's-Surûr, 1306), s. 28].

108 Bedruddin Muhammed b. Abdullah Zerkeşi, *el-Burhân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, (Dâru'l-Fikr, 1980), III, 312.

109 Zuhruf 43/38.

110 Yûsuf, 12/99-100.

111 Nisâ, 5/11.

112 Arâf, 7/27.

2.4 بنت / Bint

bint lafzı, ابن/ *ibn* kelimesinin müennes şekli olup cem'i, *benât* olarak gelir.¹¹³

Bint sözcüğü, her hangi bir bilgiye dayanmaksızın Allah'a evlat nispet edenlerin durumlarını ele alan âyetlerde gelmiştir:

وَحَرَّفُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ يَغَيِّرُ عَلِيمٌ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُصِفُونَ

“Bilgisizce O'na oğullar ve kızlar yakıştırdılar. Hâşâ! O, onların ileri sürdüğü vasıflardan uzak ve yücedir.”¹¹⁴

Hz. Meryem'in İmrân'ın kızı olduğu ifade edilirken¹¹⁵ ve kendileriyle evlenmeleri haram olanlar aktarılırken¹¹⁶ gelmiştir. Diğer taraftan Hz. Mûsâ'nın Medyen şehrine giderken karşılaştığı Hz. Şuayb'in iki kızından bahsedilirken zikredilmiştir.

قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُنكِحَكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلَى أَنْ تَأْجُرَنِي تَمَامِي حِجَجٍ

“Şuayb, “Ben, sekiz yıl bana çalışmana karşılık, şu iki kızından birisini sana nikâhlamak istiyorum.”¹¹⁷ Bu âyette “bint”, “iki kız” anlamına gelen ابْنَتَيَّ/ibneteyye şeklinde tesniye sığısıyla gelmiştir.

Benât lafzı, Hz. Lut'un kavminin, evine misafir ettiği meleklerle saldırması bağlamında iki defa zikredilmiştir:

قَالَ يَا قَوْمِ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تَخْزُونِ فِي ضَيْفِي أَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا لَنَا فِي بَنَاتِكِ مِنْ حَقٍّ وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ

“Lût, dedi ki: “Ey Kavmim! İşte kızlarım. Onlar(la nikâhlanmanız) sizin için daha temizdir. Allah'a karşı gelmekten sakının ve konuklarıma karşı beni rezil etmeyin. İçinizde hiç akli başında bir adam yok mu?”Onlar, “İyi biliyorsun ki kızlarımda bizim gözümüz yok. Sen bizim ne istediğimizi çok iyi biliyorsun” dediler.”¹¹⁸

Benât lafzı, cilbabın mü'min kadınlara emredilmesi bağlamında da gelmiştir:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ هَلْ لَأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ

“Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve müminlerin kadınlara (bir ihtiyaç için dışarı çıktıkları zaman) dış örtülerini üstlerine almalarını söyle.”¹¹⁹

وَبَنَاتِكَ الْأَخْتِ / kız kardeşin kızları ile وَبَنَاتِكَ الْأَخِّ / erkek kardeşin kızları ile

113 İsfehâni, *el-Müfredât*, s. 63.

114 En'âm 6/100. Ayrıca bkz. Nahl 16/ 57; Sâffât 37/149, 153, Zuhruf 43/16; Tûr 52/39,

115 Tahrîm 66/12.

116 Nisâ 4/23.

117 Kasas 28/27.

118 Hûd 11/79.

119 Ahzab 33/59.

Kur'an'da birer defa geçmiştir.¹²⁰ “Yeğen” anlamına gelen bu kavramlar, kendileriyle evlenmenin haram olduğu kişiler zikredilirken gelmiştir.

بَنَاتِ خَالَاتِكَ / teyze kızları, بَنَاتِ عَمَّكَ / amca kızları, بنات عماتك / hala kızları, بَنَاتِ خَالَاتِكَ / خَالَاتِكَ / dayı kızları ifadeleri de, Kur'an-ı Kerim'de birer defa geçmiştir. Bu lafızlar, Hz. Peygamber'in evlenebileceği kadınlar tafsilatlı olarak zikredilirken gelmiştir.

Hülüsa, kadınları ifade eden kavramlardan birisi olan *bint* kelimesi, ağırlıklı olarak evlilik ve iffet mevzuları başta olmak üzere Allah'a kız çocukları nispet etme çerçevesinde kullanılmıştır.

2.5 أخت / Uht

أخت lafzı, أخت kelimesinin müennes kalıbı olup¹²¹ “kız kardeş” anlamına gelir. Bu kavram, kız kardeşin mirastan alması gereken payın ele alındığı âyette gelmiştir.

وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوْ امْرَأَةً وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا الشُّدُوسُ

“...Eğer bir erkek veya kadının, ana babası ve çocukları bulunmadığı halde (kelâle) malı mirasçılara kalırsa ve bir erkek yahut bir kız kardeşi varsa, her birine altıda bir düşer...”¹²²

أخت lafzı, İki kız kardeşle aynı anda nikâhlanmanın haram olması¹²³ ve Hz. Musa'nın kız kardeşi¹²⁴ meseleleri aktarılırken de zikredilmiştir.¹²⁵

يَا أُخْتُ هَارُونَ مَا كَانَ أَبُوكَ امْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ أُمَّكَ بَغِيًّا

“Ey Harun'un kız kardeşi! Senin baban kötü bir insan değildi; annen de iffetsiz değildi.”¹²⁶

Bu âyette geçen أخت lafzı, nesep kardeşliği değil iyilikte (selâh) kardeşlik anlamına gelmektedir.¹²⁷

Yine أخت kavramı, “yoldaş” anlamında da gelmiştir: كَلِمًا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعَنَتْ أُخْتَهَا / “Her ümmet (ateşe) girdikçe yoldaşlarına lânet edecekler.”¹²⁸ Bu âyette geçen أخت kavramı, وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ, “Kâfirlerin velileri ise tâğûttur.”¹²⁹ âyetinde zikredilen dostlara işaret etmektedir.¹³⁰

وَأَخْوَاتِكُمْ مِنَ الرِّضَاعَةِ / süt kız kardeşleriniz ifadesi ise, Kur'an-ı Kerim'de sadece

120 Nisâ 4/23.

121 İsfehâni, *el-Müfredât*, s. 13.

122 Nisâ 4/12. Ayrıca bkz. Nisâ 4/176.

123 Nisâ 4/23.

124 Tâhâ 20/40; Kasas 28/11.

125 Nûr 24/61.

126 Meryem 19/28.

127 İsfehâni, *el-Müfredât*, s. 13.

128 Arâf 7/38; Zuhruf 43/48.

129 Bakara 2/257.

130 İsfehâni, *el-Müfredât*, s. 13.

bir defa zikredilmiştir. Nisâ sûresinde kendileriyle evlenilmesi haram olan kadınlar aktarılırken gelmiştir.

2.6 خَالَات / Hâlât

Hâlât kelimesi, خَالَة/hâle lafzının cemi olup “teyzeler” anlamına gelir. Kur’ân-ı Kerim’de cemi sığısıyla üç yerde zikredilmiştir.

Bunlardan birincisi olan خَالَاتِكُمْ /teyzeleriniz lafzı, kendileriyle evlenilmesi haram olanlar zikredilirken gelmiştir: حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ “Anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz size haram kılındı.”¹³¹

Hâlât kavramının geldiği diğer iki yer ise, أُوْبُيُوتِ خَالَاتِكُمْ / veya teyzelerinizin evlerinden¹³² ile وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ الَّتِي هَاجَرْنَ مَعَكَ / seninle birlikte hicret eden teyzenin kızları¹³³ şeklinde gelen lafızlardır.

Yukarıdaki âyetlerde geldiği üzere *hâlât* kelimesi, her üç âyette de çoğul kalıbıyla ve ism-i zamire muzaf olarak kullanılmıştır.

2.7 عَمَّات / ‘Ammât

“Babanın kız kardeşleri (hala)” anlamına gelen *عمات* lafzı,¹³⁴ Kur’ân’da üç yerde geçmektedir. Müfredi *عممة / amme* olup Kur’ân’da daima cemi olarak gelir.

عمات lafzı, خَالَات lafzının geçtiği yerlerde zikredilmiştir. Bunlar da, وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ / halanın kızları, وَعَمَّاتِكُمْ¹³⁵ / halalarınız¹³⁶ ve أُبُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ / halalarınızın evleri¹³⁷ ifadeleridir.

2.8 خَالَاتِل (Halail)

Âyette geçen أُصْلَابِكُمْ مِنَ الَّذِينَ وَخَالَاتِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ ifadesi, Kur’ân-ı Kerim’de sadece bir defa¹³⁸ zikredilmiştir. Bu kavram, öz oğullarımızın eşleri manasına gelen “gelinler” kelimesinin karşılığıdır. Bu âyette gelen خَالَاتِل kelimesi, حَلِيلَة lafzının cemi olarak olup *imrae* manasına gelir.¹³⁹ Bu lafız, Nisâ Sûresinde kendileriyle evlenilmesi haram olanlar aktarılırken zikredilmiştir.

İbn Cüreyc (ö. 150/767), yukarıdaki âyetle birlikte “Yine evlatlıklarımızı da öz çocuklarınız (gibi) kilmamıştır.”¹⁴⁰ “Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin ba-

131 Nisâ 4/23.

132 Nûr 24/61.

133 Ahzâb 33/50.

134 İsfehâni, *el-Müfredât*, s. 346.

135 Ahzâb 33/50.

136 Nisâ 4/23.

137 Nûr 24/61.

138 Nisâ 4/23.

139 Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, III, 4/407.

140 Ahzâb 33/4.

bası değildir.”¹⁴¹ âyetlerinin de nâzil olduğunu rivâyet etmiştir. Bilindiği üzere müşrikler, Zeyneb'i boşayan Zeyd b. Hârise ile ilgili ileri geri konuşmalar yapmış ve bu âyetler nâzil olmuştu.¹⁴² Bu rivâyetle Zeyd'in Hz. Peygamber'in öz evladı olmadığı gibi Zeyneb'in de onun öz gelini olmadığı beyân edilmiştir. Taberî (ö. 310/923) de âyetten “evlat edindiğiniz erkek çocukların hanımları değil doğurduğunuz çocukların hanımları” hususunun kastedildiğini¹⁴³ belirtmiştir.

2.9 رَبَائِبُ / Rebâib

ربائب/ *Rebâib* lafzı, ربيبة / *rebîbe* kelimesinin cem'i olup “erkeğin karısının (evvelki kocasından olan üvey) kızı” manasına gelir.¹⁴⁴ Bu kelime, Kur'ân'da sadece bir defa zikredilmiştir:

وَرَبَائِبُكُمُ الَّتِي فِي حُجُورِكُمْ مِّنْ نِّسَائِكُمُ الَّتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ

“... Kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı.”¹⁴⁵

Kur'ân, toplumda sık kullanılan lafızları değişik vesilelerle ele aldığı gibi zikredilmesi zorunlu olan meseleleri de gündemine almıştır. Bu çerçevede sık kullanılan *imrae* ve *nisâ* gibi kelimeleri zikrettiği gibi, *rebâib* benzeri sözcükleri de kullanmıştır. Malum olduğu üzere *rebâib* kelimesi, istisnai olarak gerçekleşen evlilikler neticesinde erkeğin karısının evvelki kocasından olan üvey kızı için kullanılan bir lafızdır.

3. حُور عَيْنٍ / Hûr ‘În Kavramı:

Kadınları ifade eden kavramlardan birisi de, cennetteki hûrileri ifade eden حُور عَيْنٍ terkididir.

حور / *hever* lafzı, حور / *hever* lafzı, “gözde siyahlığın içerisinde azıcık beyazlığın görünmesi”, “gözdeki güzelliğin zirvesi” manalarına gelir.¹⁴⁶

Hûri kavramı, tamamı mekkî olan yedi ayette zikredilmiş olup bunlardan dördünde¹⁴⁷ ismen geçmiştir. Meselâ, takva sahibi mü'minler için hazırlanan nimetler sayılırken şöyle kullanılmıştır:

كَذَلِكَ وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عَيْنٍ

“İşte böyle. Bunun yanı sıra biz onları, iri gözlü hûrilerle evlendiririz.”¹⁴⁸

141 Ahzâb 33/40.

142 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, III/4,407.

143 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, III/4,407.

144 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân* III/4,406.

145 Nisâ 4/23.

146 İsfehâni, *el-Müfredât*, s. 135.

147 Dûhân 44/54; Tûr 50/20; Vâkıa 56/22; Rahmân 55/72.

148 Dûhân 44/54.

Kur'an-ı Kerim'de hûri kelimesi, ismen zikredildiği gibi hûrileri tavsif eden farklı vasıflar da zikredilmiştir.¹⁴⁹ Meselâ bir âyette¹⁵⁰ şöyle geçer:

وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ أَتْرَابٌ

“Yanlarında gözlerini kendilerinden ayırmayan yaşıt eşler vardır.”

Hûri lafzı, mü'minlerin her türlü baskı ve eziyete maruz kaldığı Mekke döneminde mü'minleri teselli etmek üzere nâzil olan âyetlerde geçmiştir. Bu lafzın ilgili âyetlerde kullanılması, lafız-mana bütünlüğü açısından ehemmiyeti daha çok anlaşılmaktadır.

4. Yaşlı, Kısır ve Kocası Olmayan Kadınlar İle İlgili Kavramlar

Kur'an'da kadınları ifade eden kavramların dördüncü grubu, yaşlı, kısır ve kocası olmayan kadınlar ile ilgili olanlardır. Bunları şu şekilde ele almak mümkündür:

4.1 عَجُوزٌ / 'Acûz

'Acûz lafzı, “birçok işi yapmaktan âciz olan koca karı”¹⁵¹ manasına gelir. 'Acûz kelimesi, İbn İshâk'a göre doksan; Mücâhid'e göre ise doksan dokuz yaşındaki kadın için kullanılan bir lafızdır.¹⁵²

Bu kavram, Kur'an'da dört defa geçmekte olup bunlardan İki Hz. İbrahim'in hanımını için zikredilmiştir:

قَالَتْ يَا وَيْلَتَى أَأَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ

“Vay başıma gelene!” dedi, “Ben bir koca karyım, kocam da yaşlı bir adam. Bu gerçekten çok tuhaf bir şey!”¹⁵³

Diğer iki âyette¹⁵⁴ ise, Hz. Lût'un inkârcı hanımından bahsedilirken kullanılmıştır.

4.2 عَاقِرٌ / 'Âkır

Kur'an'da 'âkır kavramı, üç âyette¹⁵⁵ geçmekte olup sözlükte, “doğurgan olmayan kadın”¹⁵⁶ manasına gelir.

Her üç âyette de 'akır lafzı, Hz Zekeriyâ'nın kısır hanımını için kullanılmıştır. Bunlardan bir tanesinde şöyle geçmiştir:

قَالَ رَبِّ ائْتِنِي بِنُورٍ لِي كُنُ لِي غُلَامًا وَقَدْ بَلَغَتْنِي الْكِبَرُ وَامْرَأَتِي عَاقِرٌ

149 Sâd 38/52; Vâkıa 56/37; Nebe 78/33.

150 Sâd 38/52.

151 İsfahâni, *el-Müfredât*, s.323.

152 Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, V/62.

153 Hûd 11/72. Ayrıca bkz. Zâriyât 51/29.

154 Şu'arâ 26/171; Sâffât 37/135.

155 Âl-i İmrân 3/40; Meryem 19/5,8.

156 İsfahâni, *el-Müfredât* s. 341.

“Zekeriyya: Rabbim! dedi, bana ihtiyarlık gelip çattığına, üstelik karım da kısır olduğuna göre benim nasıl oğlum olabilir?”¹⁵⁷

4.3 أيامي / Eyâmâ

Eyâmâ lafzı, *أي* / *eyyim*” kelimesinin cem’idir. *Eyyim* kelimesi, hem erkek hem kadın; hem dul hem de bâkir/bâkire olanı tavsif etmek için kullanılmıştır. *رجل أي* ifadesi geldiği gibi *أي امرأة* veya *امرأة أيمة* şeklinde de kullanılmıştır.¹⁵⁸

Merhum Elmalı Hamdi Yazır, *eyyim* kavramı ile ilgili şöyle demektedir: “*Eyyim*, gerek bikir, gerek seyyib olsun zevci olmayan dişiye ve zevcesi olmayan erkeğe denir ki buna bekâr diyoruz. Bundan başka *eyyim*, hür kadına ve bir kimsenin kızı, hemşiresi, teyzesi gibi yakın hısmına da itlak edilir ki bu iki mânâca lisanımızda mukabilini bilmiyoruz.”¹⁵⁹

Eyâmâ lafzı, Kur’ân’da sadece bir âyette zikredilmiştir:

وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَأَمَانِكُمْ

“Aranızdaki bekârları, kölelerinizden ve cariyelerinizden elverişi olanları evlendirin.”¹⁶⁰

Sadece bir âyette zikredilen *eyâmâ* sözcüğü, cariyeye anlamında ism-i zamire muzaf olarak gelmiştir. Cariyelerin horlandığı cahiliye toplumunda “sizin cariyeleriniz” şeklinde cariyelerin mü’minlere muzaf olarak gelmesi, onlara verilen değeri de ortaya koymaktadır.

4.4 ثيبات / Seyyibât

Seyyibât / dul kadınlar kelimesi, *seyyib* lafzının cem’i olup Kur’ân’da sadece bir defa zikredilmiştir:

عَسَىٰ رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَكُنَّ أَنْ يُبَدِّلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكَ مَسْلَمَاتٍ مُّؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَائِبَاتٍ عَابِدَاتٍ سَائِحَاتٍ ثَيِّبَاتٍ وَأَبْكَارًا

“Eğer o sizi boşarsa, Rabbi ona, sizden daha hayırlı, müslüman, inanan, sebatla itaat eden, tövbe eden, ibadet eden, oruç tutan, dul ve bakire eşler verebilir.”¹⁶¹ Bu âyette geçen *seyyibât* lafzı, Hz. Peygamber’in aile hayatından bahsedilirken gelmiştir.

5. Câriyelerle İlgili Kavramlar

Kur’ân’da kadınlara yönelik isimlendirmelerin beşinci grubu, câriyeler ile ilgili lafızlardır. Bununla ilgili kavramları şu şekilde sıralamak mümkündür:

157 Âl-i İmrân 3/40.

158 Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, X,18/159.

159 Elmalı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979), 3. Baskı, VII, 4755.

160 Nûr 24/32.

161 Tahrim 66/5.

5.1 إمء / İmâ'

İmâ lafzı, Kur'ân-ı Kerîm'de "cariye" anlamında sadece bir âyette geçmiştir:

وَأَنكِحُوا الْآيَامِي مِنكُمُ وَالصَّالِحِينَ مِن عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ "Aranızdaki bekârları, kölelerinizden ve cariyelerinizden elverişli olanları evlendirin."¹⁶²

Yukarıdaki âyette geçen imâ kelimesi, cariye manasında kullanılmış olup cariyelerin evliliği meselesi bağlamında zikredilmiştir.

5.2 امة / Emet

Kur'ânda câriye anlamına gelen kelimelerden birisi de امة / emet lafzıdır. Bu lafız da, Kur'ân-ı Kerîm'de sadece bir âyette geçmiştir:

وَلَا تَنكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَ وَلَا مَؤْمِنَةً حَبْرٌ مِن مُشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْرَبْتَكُمْ سُبْرَةً مِشْرِكٍ كَادِنًا لَّعَلَّكُمْ تَكْفُرُونَ. "İman etmedikleri sürece müşrik kadınlarla evlenmeyin. Allah'a ortak koşan kadın hoşunuza gitse de, mü'min bir cariye müşrik bir kadından daha hayırlıdır."¹⁶³

Yukarıdaki âyette zikredilen emet lafzı da cariye anlamına gelir. Burada mü'min bir cariyenin müşrik bir kadın gibi değerlendirilmemesi gerektiği vurgulanmış olup nikah mevzusu çerçevesinde ele alınmıştır.

5.3 فَتَيَاتٍ / Feteyât

Feteyât lafzı, fetât kelimesinin cem'i olup köle ve cariyeler manalarında kullanılmıştır. Hz. Yûsuf'u ifade eden fetâ¹⁶⁴ lafzı, fetât lafzının müzekker şeklidir. Fetâ kelimesinin cem'i fityet;¹⁶⁵ fetât lafzının cem'i ise feteyât şeklinde gelir.¹⁶⁶

Feteyât lafzı, Kur'ân'ı Kerim'de iki yerde geçmiştir. Meselâ bir âyette şöyle geçer:

وَلَا تُكْرَهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِعَاءِ إِنْ أَرَدْنَ حَصْنًا لَّتَبْتَغُوا عَرَصَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

"Dünya hayatının geçici menfaatlerini elde edeceksiniz diye, namuslu kalmak isteyen câriyelerinizi fuhşa zorlamayın."¹⁶⁷

Feteyât lafzının geçtiği âyetlere bakıldığında bu kelimenin evlilik ve iffet meseleleri çerçevesinde ele alındığı görülecektir.

5.4 مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ / Mâ meleket eymanüküm

Bu lafız, Kur'ân-ı Kerîm'de hem köle hem de cariye anlamında on beş yerde geçmiştir.

162 Nûr 24/32.

163 Bakara 2/221.

164 Yûsuf, 12/30.

165 Kehf, 18/10.

166 İsfahâni, el-Müfredât, s.373.

167 Nûr 24/23. Diğer âyet için bkz. Nisâ, 4/25.

Meselâ, köle ve cariyelerle yapılacak *mükâtebe*¹⁶⁸ akdinde nasıl tavır takınılması gerektiği aktarılırken şöyle zikredilmiştir:

وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ بِمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا وَأَتَوْهُمْ مِنْ مَالِ اللَّهِ الَّذِي أُتِيَكُمْ

“Sahip olduğunuz kölelerden “*mükâtebe*” yapmak isteyenlere gelince, eğer onlarda bir hayır görürseniz onlarla *mükâtebe* yapın. Allah'ın size verdiği maldan onlara verin.”¹⁶⁹

مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ / *Mâ meleket eymanüküm* terkibi, câriyelerle evlenme¹⁷⁰ başta olmak üzere farklı muamelelerde¹⁷¹ gösterilmesi gereken tavır çerçevesinde geçmiştir.

Kur'an'da cahiliye toplumunda horlanan ve mal gibi alınıp satılan cariyelere yönelik isimlendirmelerin kullanıldığı yukarıdaki gurutta yer alan lafızlar, evlilik başta olmak üzere iffet ve *mükâtebe* akdi gibi meseleler bağlamında ele alınmıştır. Bu lafızların zikredilmesi ile birlikte kadınlarla ilgili kullanılan sözcüklerin boyutu da daha iyi anlaşılmaktadır.

Sonuç

Hz. Peygamber'in en büyük mucizesi olan Kur'an-ı Kerim, toplumun tüm kesimlerine hitap eden ilâhî kelâmdır. Yaklaşık yirmi üç yıllık nuzûl süreciyle Medine İslam toplumunu oluşturan Kur'an, ailenin dolayısıyla da toplumun temelini teşkil etmede önemli rol oynayan kadınlara, ayrı bir değer atfetmektedir. Birçok âyette kadın-erkek ayırımına gidilmeksizin insanları, takva ekseninde değerlendirmeye tabi tutmaktadır.

Kadınlara yönelik isimlendirmelerin kavramsal boyutunu ele aldığımız bu çalışmada, ilgili lafızları belli başlıklar çerçevesinde ele almaya çalıştık. İhtikaklarıyla birlikte yaklaşık kırkı bulan bu lafızların farklı bağlamlarda kullanılması, meseleyi daha da anlamlı hale getirmektedir. Zira belli bir alandaki kavramların nitelik ve nicelik açısından değeri, ilgili meseleye verilen ehemmiyeti vurgular.

Kur'an-ı Kerim'de kadınlarla ilgili zikredilen lafızlara bakıldığında şu hususları tespit etmek mümkündür:

- Kur'an'da, bazen *imrae* gibi tek bir lafız, birçok mesele çerçevesinde ele alınmış; bazen de *imâ*, *emet* ve *feteyât* gibi birçok kelime ile tek bir mevzu işlenmiştir.
- Aynı manaya gelen farklı lafızlar kullanılmıştır: Meselâ, “Câriye” anlamına gelen *imâ*, *emet* ve *feteyât* gibi kelimelerin kullanılması.

168 Mükâtebe: Köle veya câriyenin bir bedel karşılığında hürriyetini elde edebilmesi için efendisiyle anlaşmasıdır. (Fahrettin Atar, “Mükâtebe”, *DİA*, XXXI, 531.).

169 Nur 24/33.

170 Nisa 4/3, 24, 25. Ayrıca Müminün 23/6; Ahzâb 33/50, 52, 55.

171 Nisa 4/36; Nahl 16/71; Nur 24/31,58; Ahzâb 33/50.

- c. Benzer şekilde bu lafızlardan bir kısmı (*rebâib* ve *eyâmâ* gibi) Kur'ân'da bir defa zikredilirken diğer bir kısmı ('*unsâ* ve *zevc* gibi) ise, onlarca defa farklı bağlamlarda geçmiştir.
- d. Bazen de kadınları ifade eden بَنَاتُ الْاَخِ / *erkek kardeşin kızları*, بَنَاتُ الْاَخْتِ / *kız kardeşin kızları*, بَنَاتُ خَالَاتِكَ / *teyze kızları*, بَنَاتُ عَمَّكَ / *amca kızları*, بَنَاتُ عَمَّاتِكَ / *hala kızları*, بَنَاتُ خَالَكَ / *dayı kızları* gibi izafiyet kalıpları ile anlam zenginliğini beraberinde getirmiştir.

Buradan hareketle Kur'ân'da kadınlara yönelik mevzular çerçevesinde ele alınan kavramlar, Kur'ân'ın kadınlara verdiği değeri ortaya koyar. Bu kavramlar, toplumsal sorun olarak görülen mirâs, nikâh, talâk ve şâhitlik gibi ahvâl-i şahsiyye ile ilgili meseleler başta olmak üzere farklı mevzular bağlamında ele alınmıştır. Bu çerçevede Kur'ân-ı Kerim, Arap dilinin bütün inceliklerini ve lafızlardaki mana zenginliğini de dikkate alarak insana hukukî sorumluluklarını hatırlatmaktadır.

Kaynakça

Abdübâkî Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kur'ân'l-Kerim*, 2. Baskı, (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1411/1991).

Aişe, Abdurrahmân, *el-İcâzu'l-Beyânî li'l-Kur'ân*, (Kahire: Dâru'l-Mearif, trs).

Âlûsî, Şihâbuddîn, *Rûhu'l-Me'ânî*, XXII, 2, (Beyrût: Dâru İhyâi't-turâsi'l-Ârabî, trs).

Atar, Fahrettin, "Mükâtebe", DİA, XXXI.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, (Ankara 1993).

Curcânî, Ali b. Muhammed, *et-Ta'rifât*, (Beyrût: Dâru's-Surûr, 1306).

Dâmağânî, Huseyn b. Muhammed, *el-Vucûh ve'n-Nazâir li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Aziz*, thk: Arabî Abdulhamîd Âli, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye trs).

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979), (I-X).

Herevî, Ahmed b. Muhammed, *el-Ğaribeyn fi'l-Kur'ân ve'l-Hadîs*, Thk: Ahmed Ferîd el-Mezîdî, (Riyâd: Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, 1419/1999).

İsfehânî, Râğib, *el-Mufredât fi Ğaribi'l-Kur'ân*, Thk: Muhammed Seyyid Kîlânî, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, trs).

İbn Manzûr, *Lisânu'l-Ârab*, (Kahire: trs).

Kavak, Fadime, Arap Dilinde Ezdâd Olgusu, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: XXI, (2012/2), s. 121-139.

Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995), (I-XI). Mustafa, İbrâhîm, v.dğr., *el-Mu'cemu'l-Vasît*, (Kahire: Mektebetu'ş-Şurûkîd-Duveliyye, 4. Tab, 1425/2004).

Şimşek, M. Sait, *Günümüz Tefsir Problemleri*, (Konya: Kitap Dünyası, 11. Baskı, 2013).

Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân an Te'vil Âyi'l-Kur'ân*, (Beyrût: Dâr İbn Hazm ve Dâru'l-A'lâm, 1423/2002), (I-XV).

Zeydan, Abdulkерim, *el-Mufasssal fi Ahkâmi'l-Mer'a ve Beyti'l-Müslim*, (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 3. Baskı, 1420/2000), (I-X).

Zerkeşi, Bedruddîn Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, (Dâru'l-Fikr, 1980), (I-IV)